

Медиа осындай бағытпен жұмыс жүргізудің нақты жоспарын қажет ете, өзін-өзі жетілдіруде мыналарды қамтуы мүмкін:

- деректер этикасы және жасанды интеллект бағдарламасы арқылы қолданыстағы инфрақұрылымды анықтау;
- бір салаға бағытталған деректер мен жасанды интеллекттің этикалық талаптар жүйесін құру;
- өнім менеджерлеріне арналған нұсқаулық пен құралдарды оңтайландыру;
- қызметкерлерді жасанды интеллектпен байланысты этикалық тәуекелдерді анықтауға қатысуға ресми және бейресми ынталандыру;

- қоғамға әсер ету мониторингіне бақылау жасай, мүдделі тараптарды тарту талап етіледі.

ЖИ-дің медиаға тигізетін оң әсерлері:

- Контент өндірісін жеделдету және автоматтандыру мүмкіндігі қамтамасыз етіледі;
- Аудиторияның қажеттіліктеріне бейімделген жеке контент ұсыну үшін үлкен деректерді талдау;
- Жаңалықтарды көп тілге жылдам аудару және машиналық аударма сапасының артуы ;
- Фактчекінг жүргізуді автоматтандыру арқылы қателерді азайту.

Алайда, қауіптер де бар:

- Deepfake және жалған жаңалықтар арқылы ақпараттың шынайылығына күмән келтіру;
- Журналист мамандығының болашағына қатысты алаңдаушылық, өйткені кейбір тапсырмаларды ЖИ орындауы мүмкін;

- Этика нормаларының бұзылуы, мысалы жеке өмірге қол сұғу мүмкіндігінің өсуі;
- ЖИ шешімдерінің объективтілігі мен ашықтығын қамтамасыз ету мәселелері.

Қорытындылай келе, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, ЖИ-ді медиада қолданысқа енгізумен бірге реттеуші нормалар мен этикалық стандарттарды да дамыту маңызды. Қазақстанда алғашқы қадамдар жасалынуы, алайда оны заңнамалық тұрғыда реттеу, журналистердің цифрлық сауаттылығын арттыру және этикалық кодекстерді қабылдау арқылы одан әрі дамытып, ақпаратты мазмұнды құру мен таратудың жаңа көкжиектерін ашушы рөл атқаратын технология ретінде қабылдаймыз. Жасанды интеллект медианың болашағын айқындайтын негізгі факторлардың біріне айналып, журналистиканың дәстүрлі міндеттері өзгеріп, жаңа кәсіби рөлдер пайда болатынына да күмән келтіре алмаймыз. Яғни, ЖИ журналистиканы толықтай алмастырмайды, бірақ жаңа бағыттағы мамандықтарға сұраныс тудыратынына сенімдіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Рид Блэкман, Этикалық ЖИ құруға арналған практикалық нұсқаулық. Қазан, 2020 ж.
2. Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2 қыркүйек, 2024 ж. Ақорда. Астана қаласы
3. «Жасанды интеллект, заманауи журналист және жаңа этика» Astana Media Week өңірлік БАҚ форумы. 23 қыркүйек 2023 ж.
4. Қойлыбай Асанұлы, «Евней Букетов – публицист» оқу құралы. Қарағанды, 2005 ж.
5. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі. «Қазақстандағы цифрландыру үрдісі туралы мәлімет», 2024 ж.
6. «Қазақстандағы медиа кеңістіктің трансформациясы және жасанды интеллект» ҚазАқпарат, 2024 ж.

ӘОЖ 81.13

ТҮЛҒАНЫҢ ТІЛДІК ДАМУЫ

Мажитаева Ш.М., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Метин Екичи (Metin Ekici), Еге университеті, Измир қ., Түркия

Мақаланың мақсатына қазіргі Қазақстандағы тіл саясаты аясында гуманитарлық білім беру сұраныстарына бейімделген, бәсекеге қабілетті қазақ және бірнеше шетел тілдерін жоғары деңгейде меңгерген, заманауи еңбек нарығының талаптарына, шарттарына және құндылықтарына сай келетін, ақпараттық технологияны сауатты қолдану дағдылары дамыған, мәдени және кәсіби құзыреттерді терең игерген тілдік тұлғаны даярлаудың теориялық және әдістемелік негіздерін айқындау жатады.

Зерттеудің өзектілігі. Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетіндегі қазақ бөлімінде оқитын студенттердің тілдік тұлғасының қалыптасу мен дамуын зерттеуді қолға алудың себебіне қазіргі білім беру саласындағы көптілді филолог мамандарды дайындаудың қоғамға қажеттігін және маңыздылығын, рөлін түсіндіру жатады.

Қазақ тілді филолог студенттердің тілдік тұлғасын зерттеу білім беру саласындағы филолог мамандардың қоғамдағы маңыздылығымен, сөз мәдениеті мен қарым-қатынас жасау нормаларын сақтау рөлімен түсіндіріледі. Бұл қазақ тілді филолог студенттердің тілдік тұлғасын зерттеудің өзектілігін көрсетеді.

Мақалада элитарлық тілдік тұлға Е.А.Бөкетов туралы жазылған ғылыми еңбектегі тұжырымдар келтіріледі.

1.1 Тілдік тұлға – жоғары мәдени құзыретті тұлға

Қазіргі Қазақстанның көпмәдениетті кеңістігіндегі тілдік тұлға – кемінде үш немесе одан да көп тілде (мемлекеттік, ұлтаралық қарым-қатынас тілінде және халықаралық қатынас тілдерінде) сөйлей алатын жоғары

мәдени құзыретті тұлға. Сондықтан филология факультетінде 2019 жылдан «Қазақ және ағылшын тілдері» білім беру бағыты бойынша көптілді мамандарды дайындау жүзеге асырыла бастады.

Соңғы уақытта түрік тіліне де қызығушылық артып келеді. Алдағы уақытта филология факультетінде магистратурада қазақ және түрік тілдері бойынша бірлескен білім беру бағдарламасын іске қосуды жоспарлау қажеттігі туындап отыр.

"Қазақ және түрік тілдері" мамандығы бойынша (магистратура) бірлескен білім беру бағдарламасына (БББ) лицензия алу үшін қажетті құжаттарды әзірлеу жоспарлануда. Университеттер мен профессорлар арасында жасалған меморандумдар мен келісімдер негізінде осы ББ түлектері Түркия университеттерінде магистратурада, докторантурада және постдокторантурада оқуын жалғастыра алады.

Сонымен қазіргі қоғамға тек ана тілін ғана меңгерген филолог қана емес, сондай-ақ екі не үш шетел тілін жете меңгерген филолог маманның өте қажет екені даусыз.

Тұлғаның тілдік дамуы – бұл үздіксіз процесс өмір бойы, әсіресе оқу процесінде жалғасады; жаңа білім тұлғаның тілдік дамуына ықпал етеді, өйткені тіл мен мағынаның жаңа бағыттары ашылады.

Тіл біліміндегі тілдік тұлғаны зерттеудің себебі жеке адамдардың сөйлеу, қарым-қатынас жасау актісіндегі орнын анықтаумен байланысты.

«Тұлғаның өзіндік қасиеті – бұл жеке адамның өз басына ғана тән, қайталанбас қасиеті, оның тұлға болып қалыптасуы, өсуі, басқа адамдарға ұқсамауы. Ол тұлғаның танымдық (таным қажеттілігі мен өзіндік сананың дамуы), коммуникативтік (рухани қарым-қатынас, түсіну және мойындау қажеттілігі), конструктивтік (өзін көрсету, өзін-өзі мойындату және шығармашылық іс-әрекет қажеттілігі) қажеттіліктерінен көрінеді» [1,13].

Президент Қ.К.Тоқаев «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» мақаласында «Еліміздің басты нышандарының бірі – мемлекеттік тіл... Мемлекеттік тілді білу – Қазақстанның әрбір азаматының парызы. Осы орайда мен барша қазақстандықтарға, оның ішінде қазақ тілін әлі жете меңгермеген отандастарыма үндеу тастағым келеді. Жастар ағылшын тілін немесе басқа да тілдерді аз ғана уақытта меңгере алатынын көріп отырмыз. Тұтас буын алмасқан осы жылдарда қазақ тілін үйренгісі келген адам оны әлдеқашан біліп шығар еді. «Халқымызда ештен кеш жақсы» деген сөз бар. Ең бастысы ынта болуы керек»- деп мемлекеттік тіліміздің маңыздылығын көрсетті [2].

Аталған бағдарламада осы жағдайды жақсартуға бағытталған нақты іс-шаралар ұсынылады. Бағдарламада мемлекеттік тілді (қазақ тілін) үйренуге тиімді, қолжетімді контентті дайындау бойынша жұмысты жетілдіру үшін қаржылай қолдау көрсету көзделген.

Қазіргі таңда жастардың, жоғары оқу орнында оқитын студенттердің, әсіресе филологтардың арасында мемлекеттік тілді жетік білумен қатар бірнеше шетел тілін меңгергісі келетіндер саны көбеюде [3]. [4].

Тұлғаның жекелік қасиетінің өсуі тұлғааралық қарым-қатынаста қиындықтар мен өзара келіспеушіліктердің көбеюіне әкеледі [5], [6]. Қоғамда тұлғалардың жекелік қасиеттерге ұмтылуы одан әрі дамиды, қоғамның әрбір мүшесі басқалардан өзгешелене береді, ал бұл дегеніміз тұлғааралық қарым-қатынаста қиындықтар саны өсе береді деген сөз. Осыған сәйкес барлық салада адамдар арасындағы қарым-қатынаста кедергілер бола бермек. Демек, әртүрлі әлеуметтік топтардың қарым-қатынас ерекшелігіне баса назар аударуға тура келеді [7].

1.2 Зерттеудің әдіснамалық негізі

«Тілдік тұлға тілдің ар жағынан басталады» (Ю.Н.Караулов), яғни адамның интеллектуалдық әлеуеті төңірегінде және тілі арқылы барынша ашылған жерден басталады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде сөз мәдениеті мен тілдік тұлғаны қалыптастыруға қатысты А.Байтұрсынұлы, М.Балақаев, Ә.Қайдар, Р.Сыздық, Ф.Оразбаева, Н.Уәли, Э.Н.Оразалиева, Ш.Құрманбайұлы, Қ.Күдерінова, М.Дүйсебаева, А.Жуминова, А.Насырова, Ф.Қожахметова, Г.Мұратова, Н.Гайнуллина, А.Игісінова, сонымен бірге шетелдік Ю.Н. Караулов, В.И. Карасик, Р.О. Якобсон, билингвизмді зерттеу саласындағы жұмыстар: В. Вайнрейх, Е. М. Верещагин, М. В. Завьялова, Р.К.Миньяр-Белоручева, С.Г.Тер-Минасов, Л. В. Щерба және т.б.; лингвоперсонологияда: С. Г. Блинова, В.В.Виноградов, Н.Д.Галскова, Н. И. Гез, О. Л. Каменская, Ю. Н. Караулов, Л. П. Клобукова, В. И. Шаховский, С.А.Сухих, И.И.Халеева, Т.К.Цветкова, А.Г.Баранов, т.б.; когнитивистикада С.Г.Воркачева, В.В.Красных, Е.С.Кубрякова, Ю. Е. Прохорова, И.А.Стернина сияқты ғалымдардың қағидалары теориялық тұрғыдан басшылыққа алынады.

Бүгінге дейін тілдік тұлға түрлі аспектіде зерттелген. В.П. Нерознак тілдік тұлғаны полилекті (көпдаамдық) және идиолекті (жеке адамдық) десе, С.Г.Воркачев этносемантикалық тұлға; А.Г. Баранов семиологиялық тұлға ретінде; Ю.Н. Караулов орыс тілдік тұлғасын; шығыс және батыс мәдениетінің тілдік тұлғасын қарастырған Т.Н. Снитко болды. Петр 1, Л.Н. Толстойдың тілдік тұлғалары зерттелінді.

Ең алғаш тілдік тұлға В.В. Виноградовтың «Саясаттың тарихы туралы» деп аталатын еңбегінде сөз болады.

Ю.Н. Карауловтың ойынша, тілдік тұлға қалыптастыруға қажет талаптар мыналар:

- өз ана тілінде жүйелі, анық, түсінікті сөйлеу,
- сөздің тілдегі орфоэпиялық, грамматикалық, лексикалық нормаларға сай құрылуы,
- сөздің бейнелі бояуы, сөздің тыңдаушының қажетіне сай болуы т.б.[7, 35-37 б.].

Г.И. Богин тілдік тұлға қалыптасуының бес деңгейін анықтады. Ол: «жеті жаста тілдік тұлға қалыптасуының бірінші деңгейі – дұрыстық деңгей пайда болады» дейді. Бұдан әрі «бұл деңгей өзге деңгейлердің қалыптасуына жол ашады. Екінші деңгей іштей ойлау қабілетінің дамуын арттырып, осы деңгей көлемінде сөйлеуге іштей дайындалуды іске асырады. Үшінші деңгей сөздік қордың толығы, көптеген грамматикалық форманы меңгеруді қалыптастырады. Төртінші деңгей мәтін мазмұнына таңдау бостандығы мен көзқарас кендігін қамтамасыз етеді. Тілдік тұлғаның шығармашылығының толығы, оның келешекте жүзеге асуы мен мәтінге сын көзбен қарау сияқты ерекшеліктер төртінші деңгейдің үлесі. Бесінші деңгей тілдік талғамдық қатынастың бірлігі» [8, 68] деп тұжырымдайды.

Қазақ тіл білімінде ғылыми мақалалар мен Г.Е. Имашева «Міржақып Дулатұлы шығармаларындағы «Ғаламның тілдік бейнесін» (2007), Ж.Б.Ермекова «Мағжан Жұмабаевтың тілдік тұлғасын» (2010), А.С.Исақованың «Қазақ тілді филолог студенттердің тілдік тұлғасын қалыптастырудың лингвомәдени негіздері» (2010) атты диссертациялық зерттеулер арналған.

Тілдік қабілеттің тілдік, сөйлеу және интеллектуалдық компоненттерді қамтитын өзіндік құрылымы болады. Көптеген ғалымдар тілдік сезгіштіктің екінші түрін тілдік ереже мен норманы білуге негізделген, саналы түрде жалпылау деп түсінеді. Осыған сәйкес, тілдік қабілет биологиялық жолмен емес, қарым-қатынас үдерісінде қалыптасатындығы белгілі болады (А.А. Леонтьев мектебі).

Тілдің танымдық теориясы қоршаған ортаның адам санасында сөз арқылы бейнеленуін дәйектеп, жеке тұлғаның психикалық және әлеуметтік күй-жайын білдірер өзгешеліктерден құралатындығын, оларды ғылымдар тоғысы негізінде талдап зерттейтін әрі басты тұжырымдарын тілдік және танымдық универсалий факторларымен сабақтастыратын, ғылыми негізі айқындалған біртұтас күрделі жүйе болып табылатындығын зерделеген еңбектер жарық көрді.

Осы тектес тұжырымдармен сабақтастырып қазақ тіл біліміндегі сөз мәдениетін зерттеуші Н.Уәли: «Сөз мәдениеті әдеби тілдің грамматикалық, лексикалық, стильдік, орфографиялық, орфоэпиялық нормаларын менгеру, бейнелеуіші, көріктеуіші амал-тәсілдерді қарым-қатынас жасау мақсаты мен мазмұнына сай етіп қолдана білу» деп анықтайды [9].

Филология факультетіндегі «Қазақ тілі мен әдебиеті» ББ бағдарламасын бітірген магистрант А.А.Касаинованың магистрлік диссертациясы (ғылыми жетекшісі профессор А.С.Адилова) академик Е.А.Бөкетовтің тілдік тұлғасын зерттеуге арналды. Диссертация жұмысының негізгі мақсаты – қазақтың белгілі химик-металлургі, техника ғылымдарының докторы, профессор, академик, жазушы, публицист, аудармашы Евней Арыстанұлы Бөкетовті элитарлық тілдік тұлға ретінде таныту. Қаламгер тілдік тұлғасының лингвокогнитивтік деңгейін, авторлық қолданыстардың лингвомәдени табиғатын анықтау болып табылады. Зерттеудің жаңалығына мыналарды жатқызған: Е.А.Бөкетовтің тілдік тұлғасы алғаш рет зерттеу нысанына алынып, талдауға түсті; жазушы тілдік тұлғасын анықтауда автор танымынан туындаған сөзқолданыстарға лингвокогнитивтік, лингвомәдени, лингвостилистикалық сараптау жүргізілді; көркем мәтінде пайда болған жеке авторлық қолданыстар жүйеленді; авторлық қолданыстар тілдік нормаға қайшы келген бірліктер болғанымен, стилистикалық нормада өзіндік бояу тауып, жазушылық шеберлікпен ұтымды қолданылғандығы дәлелденіп пайымдалды; авторлық ерекшеліктер лингвотанымдық деңгейде талданып берілді, сөз өнеріндегі қаламгердің жеке тұлғасын танытудағы басты құралдар екені анықталды; авторлық қолданыстардың лингвомәдени табиғаты ашып көрсетілді; тілдік тұлғаның поэтикалық ойлау жүйесінің ерекшелігі индивидуалды дүние бейнесін айшықтайтын авторлық көріктеу құралдары мен сентенциялық үлгілерінің қызметі арқылы дәйектелді; элитарлық тілдік тұлғаға тән сөзқолданысы сараланып зерттелді.

Бұл зерттеуді ғылыми жаңалығы мен теориялық мәні бар еңбек деп айтуға әбден болады. Академик Е.А.Бөкетов элитарлық тілдік тұлға ретінде ұлт тілінің дамуына, оның жаңғыруына өзіндік үлес қосқаны тілдік материалдар арқылы дәлелденген [10].

1.3 Көптілді білім берудің негізгі талаптары

Қазақстанның көпмәдениетті кеңістігіндегі тілдік тұлға – кем дегенде үш не көп тілде – мемлекеттік тілде, ұлтаралық қатынас тілі мен халықаралық қарым-қатынас тілдерінде сөйлей алатын бәсекеге қабілетті жоғары мәдени құзыреттілікке ие тілдік тұлға, ал қазіргі мұндай тілдер қазақ, орыс және ағылшын тілдері болып табылады.

Көптілді білім берудің негізгі ережелеріне мыналар жатады - тілдік тұлға феномені туралы идеяларды қалыптастырудағы жүйелік тәсіл; білім беру мазмұнына құзыреттілік көзқарас; тұлғаға бағытталған тәсіл; мәдени және аксиологиялық тәсілдер. Тілдік тұлғаның қалыптасуы мен дамуы келесі деңгейлерді қолдануды қарастырады; шетел тілінде сөйлеуді, оқуды және жазуды үйренеді, шетел тілін, әдебиетін, мәдениетін оқып танысады; оқу пәндері бойынша жақсы нәтижелерге қол жеткізетін болады (орыс, ағылшын, түрік тілінде де); түрік тілділер қазақ, орыс және ағылшын тілін үйреніп, қазақ мәдениетін бағалау және құрметтеуге үйренеді.

Жаңа тілді үйрену әркімнің жеке қабілетімен байланысты болса да, оны игертудің әдіс-тәсілдері бар. Ең алдымен, тілдік орта қалыптасуы керек. Яғни, тіл сөйлеуші мен тыңдаушының өзара түсінісуге арналған қарым-қатынас құралы ретінде қарастырылуы керек, тіл үйретуші мен үйренушінің арасында үйлесім болуы қажет.

Тілде сол халықтың діні, ділі, мәдениеті, дәстүрі, танымы, тарихы кодталып, сақталған. Сол байлықты тіл арқылы үйретуге, сол тілге деген қызығушылық пен құрметті арттыруға үлкен мүмкіндік болады. Мәселен, ағылшын тілін шетел тілі ретінде үйретуде мына әдістер тиімді:

1) Коммуникативті әдіс (түрлі қатысымдық тапсырмалар беріледі: жағдаяттық, жұптық, топтық, рөлдік ойындар, пікірталас, шығармашылық жұмыстар);

2) вербалды және бейвербалды амалдар арқылы үйренушіге қолдау көрсету әдісі (тілдің қарым-қатынастық қызметін грамматика арқылы емес, іс-қимыл арқылы оңай үйретуге болады. Тапсырмалар шынайы өмірмен жанасуы тиіс);

3) Еркін сөйлесу әдісі (қате болса да өз ойын айтқызып, қатені түзету).

Видео-сабақтар, практикалық жаттығулар, орыс тілін ән арқылы үйрену, фильмдерден үзінді арқылы үйрену дегендерді де қосуға болады.

Видеосөздік, мәтіндер контентін жасауға болады [11, 122-127].

Цифрлік анимациялық контенттің (қазақ, орыс, ағылшын, түрік тілдері негізінде) әсерінен студент жастардың айтылым, сөйлесім дағдыларын қалыптастырып дамыту ерекшеліктері анықталады.

Бұл міндеттерді шешу үшін алдымен еңбек нарығында бәсекелестікке қабілетті мамандар даярлау талабын негіздеу қажет, университетіміздің филология факультетінде оқитын қазақ тілді филолог студенттердің тілдік

тұлғасын арнайы алып зерттеуді қолға алу керек. Сондықтан қазіргі кездегі филолог студенттердің тілдік тұлғасын қалыптастырып дамытудың теориялық негізін тәжірибемен сабақтастыра қарастыру міндеті тұр.

Көптілді тілдік тұлғаны қалыптастыруда кедергі жасайтын факторларды анықтап алу қажеттігі туындайтыны сөзсіз. Сондай-ақ цифрлік технологиялық ортаның, кейбір цифрлік анимациялық контенттің, мәселен, отандық және шетелдік тәжірибені қолданудың жастардың танымдық дамуына әсерін зерттеу қажет. Жаңа технологияларды қолдану негізінде жастардың сөйлеу дағдыларының интенсивті дамуына ықпал ететін цифрлық анимациялық контенттің тіл үйренудегі маңызын анықтауымыз қажет; студенттердің сөйлеу әлеуетін көтеруге ықпал ететін медиа әсерін де қарастыру қажет [6].

Қорытындалай келе, тілді антропоэзеттік парадигмада зерттеу – қазіргі лингвистика ғылымында негізгі және перспективалы жалпы ғылыми қағидаға айналғаны белгілі, антропологистиканың ғылыми бағдарламасы – *Тілдік тұлға* деп аталатын негізгі ұғымның төңірегіне шоғырланатын бүкіл өзекті мәселелері көп қырлы бағыт.

Осындай күрделі мәселелердің барлығы тілдік тұлға феноменінің маңайына шоғырланады. Қазақ тіл білімінде бірқатар ақын-жазушылар мен ғалымдардың тілдік тұлғасына арналған зерттеулер жарық көргенімен, көптілді филолог студенттің Тілдік тұлғасына арналған еңбек жоқ деуге болады. Келешекте осы мәселе төңірегінде зерттеу жұмысын жүргізу көзделеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Исақова А.С. Қазақ тілді филолог студенттердің тілдік тұлғасын қалыптастырудың лингвомәдени негіздері. Алматы, 2010. Канд.дисс.автореф. 25 б.

2 Тоқаев Қ.К. Тәуелсіздік бәрінен қымбат. <https://qazaqstan.tv/news/135530/>

3 Мажитаева Ш. Қазақстан Республикасындағы тілдердің даму барысы//Тарих кеңістігіндегі тілдерді дамытудың өзектілігі: республикалық ғылыми-практикалық конф. материалдарының жинағы. – Қарағанды, 2016. – Б. 32-37.

4 Mazhitaeva Sh., Ahmetova A., & etc. Development of languages in Kazakhstan // Вестник РУДН. –2016. – №4.– С.50-56 /<http://journals.rudn.ru/education-languages/issue/view/>

5 Хан Н.К. Полиязычная лингвистическая компетенция как средство формирования конкурентоспособного специалиста // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Научный журнал. – М., 2013. – №08 (55). – С. 287-290; Мажитаева Ш.,Ибраимова Ж.Ж., Рапишева Ж.Д. Языковая компетентность как инструмент профессиональной подготовки специалиста // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Журнал научных публикаций. – 2014. –С.131-133.

6 Мажитаева Ш. Үштілділік – заман талабы // Ауызша және жазба коммуникациядағы дәстүр мен белсенді үдерістер: халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы, 2021. – Б. 201-204.

7 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Издание 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.

8 Богин Г.И. Некультурная коммуникация // Человек говорящий: Язык, культура, познание. – М.: Институт языкознания РАН, 1995. – С. 70-85.

9 Оразалиева Э.Н. Қазақ тіл біліміндегі когнитивтік парадигма. –Алматы, 2007. Докт.дисс.қолжазбасы. 302 б. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол. ғыл. докт. ...дисс.: 10.02.02. – Алматы, 2007. – 328 б

10 Касаинова А. А. Е.А.Бөкетов – екінші тілдік тұлға. Ұлы дала халқының рухани-адамгершілік жаңғыру және цифрландыру дәуіріндегі жастардың этникалық тәрбиесінің жаһандық және ұлттық трендтері: Халықаралық ғылыми-практикалық онлайн-конф. материалдар жинағы. – Орал, 2021. – Б. 466-470.

11 Байболат Л.Б. (Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті) Мультимедияның қазақ тілін оқытудағы тиімділігі // Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің Хабаршысы. №1(50). – Б.122-127, 2021.

УДК 82

ЛИТЕРАТУРНЫЕ ТОПОСЫ ПАМЯТИ И ВРЕМЕНИ В ПРОЗЕ ЕВНЕЯ БУКЕТОВА

Муханова Р.У., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

В статье проводится анализ художественной и эпистолярной прозы Евнея Арстановича Букетова сквозь призму категорий памяти и времени. Рассматривается, как научное мировоззрение автора детерминирует специфическое моделирование временного континуума и преобразование личного мнемического опыта в универсальные философские обобщения. Доказывается, что проза Букетова представляет собой целостную систему, где топосы памяти функционируют как связующее звено между индивидуальной рефлексией, историческим сознанием и культурной традицией.

Литературное творчество академика Евнея Букетова, являющееся органичной частью его интеллектуального наследия, до сих пор остается полем для продуктивного научного поиска. Если его научные труды представляют собой строго выверенную систему знаний, то его проза — это сложноорганизованная художественно-философская система, центрированная вокруг осмысления фундаментальных категорий человеческого бытия. Среди них категории памяти (мнеме) и времени (хроноса) занимают центральное, структурообразующее положение. Целью данной работы является выявление и анализ ключевых литературных топосов (устойчивых смысловых моделей и мест), посредством которых Букетов артикулирует свою концепцию времени и памяти, превращая личный опыт в достояние коллективного культурного сознания.